

ROOTSIAEGNE TALLINNA AJALEHT KAUPMEESTE ALTERNATIIVSE INFOALLIKANA*

Kaarel Vanamölder

17. sajandil langes Tallinna kaugkaubanduse põhirõhk Eesti- ja Liivimaa vilja ekspordile läände ning sealt omakorda imporditava soola müümi-sele siin. Amsterdami börsile – Euroopa viljakaubanduse keskusesse – suundus suur osa Tallinnast väljaveetud viljast. Vaadeldaval perioodil domineerisid Läänemere kaubandusruumis Hollandi kaupmehed, kellele sajandi teisel poolel lisandusid inglased. Neile kuulusid ka kaupu vedavad laevad.¹ Tallinna kaupmeeste vahetusosalust kaubaveos ning võimalust kujundada vilja ostu-müügi hindu võib pidada tagasihoidlikuks ning linna kaubandust üldiselt passiivseks.² Vilja väljaveo kõrgpunkt saavutati 1690. aastate alguses, millele järgnes viljaikaldustest ja muudest teguritest tingitud järsk langus.³

Kauplemise hooaeg Tallinnas algas aprillis-mais lääneeurooplaste laevade saabudes. Ostu-müügi hinnad kujunesid siin vastavalt Amsterdami viljabörsile, mis omakorda reageeris otsekohe igale viljahinnatõusule idas.⁴ Edukate tehingute sõlmimiseks oli nii ostjale kui ka müüjale väga tähtsaks relvaks adekvaatne ettekujutus hindade hetkeseisust Amsterdamis. Kui väliskaupmehed “tõid” värsket informatsiooni sisuliselt endaga kaasa, siis Tallinna kaupmehed pidid teabe hankimiseks otsima muid võimalusi. Efektiivseks abivahendiks osutus isiklik korrespondents välismaiste

* Artikkel on valminud Eesti Teadusfondi projekti nr 8209 toetusel.

¹ Arnold Soom, järele võib 17. sajandit pidada lausa hollandlaste majanduslikuks ülemvõimuks Läänemeres, vt Arnold Soom, “Der Handel Revels im siebzehnten Jahrhundert”, *Marburger Ostforschungen*, 29 (1969), 2.

² *Ibid.*, 4–12.

³ Helmut Piirimäe, “Kaubandus, Rootsi koloniaalprovintsi keskusena 1561–1710”, *Tallinna ajalugu 1860-ndate aastateni*, koost. Raimo Pullat (Tallinn: Eesti Raamat, 1976), 244–262 (248–250).

⁴ Vt: Arnold Soom, *Der baltische Getreidehandel im 17. Jahrhundert*, Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitets akademiens handlingar, Historiska serien, 8 (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1961), 212–219; Otto Liiv, *Die wirtschaftliche Lage des estnischen Gebietes am Ausgang des XVII. Jahrhunderts*, I, Õpetatud Eesti Seltsi toimetised = Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft XXVII (Tartu, 1935), 266 jj.

äripartnerite ja kirjasaatjatega, mille tähtsust on hinnatud lausa võrdväärseks kaupmehe igapäevase raamatupidamisega. Tallinlaste side nende väliskorrespondentidega on paistnud toimivat, sest üldiselt oldi siin Amsterdamis hindadega hästi kursis.⁵

Samal ajal kui Tallinna kaupmehed ajasid vilgast viljaäri, ilmus linnas kaks korda nädalas ajaleht Reval(i)sche Post-Zeitung⁶. Tegemist oli üsna tüüpilise saksa kultuuriruumi ilminguga. Vähemalt 22 aasta jooksul perioodiliselt ilmununa edastas see regulaarselt informatsiooni peamiselt Lääne-Euroopas toimuvatest sõjalis-poliitilistest sündmustest.⁷ Kuigi Tallinna ajalehe numbraid pole palju säilinud, on teatud määral siiski võimalik analüüsida 1691. ja 1692. aastakäigu sisu,⁸ ehk siis umbes seda aega, mil Tallinna viljakaubanduses valitses soodus konjunktuur.

1690. aastate esimesel poolel koostas saksa literaat Kaspar Stieler (1632–1707) oma kaasaegse perioodilise pressi teoreetilise käsitluse *Zeitungs Lust und Nutz*.⁹ Stieleri teose tähenduse paremaks mõistmiseks olgu lisatud, et “meediamaastiku” aktiivne areng 17. sajandil pälvis kaasaegsete tähelepanu ning käivitas sajandi teisel poolel nn ajalehede debati.¹⁰ Diskussioonis osalenud “ajaleheteoreetikute” traktaatides kajastus ühelt poolt hirm ajalehtede kui fenomeni edasise leviku ees, algselt eliidile mõeldud informatsiooni kättesaadavuse laienemises igapäevale nähti ohtu ühiskonna toime- ja valitsemismehhanismidele. Kriitikale reageerinud apoloogidid rõhutasid omakorda praktilistest kogemustest lähtuvalt uudiskandjate suurt potentsiaali

⁵ Liiv, *Die wirtschaftliche Lage*, 266 jj.

⁶ Tallinna ajalehel oli kaks nimekuju: Revalsche Post-Zeitung (1689–1699?) ning Revalische Post-Zeitung (1699?–1710). Sellest tulenevalt kasutatakse artiklis üldistava nimekuju Reval(i)sche Post-Zeitung, konkreetse aastakäigu lehest kõneldes aga selle tegelikku pealkirja.

⁷ Vt Kaarel Vanamölder, “Kas Kelch luges ajalehti?”, *Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16/17. sajandil*, 3, koost. Enn Küng, Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 17 [24] (Tartu, 2009), 118–155 (128–129); Kaarel Vanamölder, “Was für eine Zeitung wurde in Reval am Ende der schwedischen Zeit gelesen?”, *Forschungen zur baltischen Geschichte*, 6 (2011), 61–82.

⁸ Vanamölder, “Was für eine Zeitung”, 62–63.

⁹ Kaspar Stieler, *Zeitungs Lust und Nutz: Vollständiger Neudruck der Originalausgabe von 1695*, hrsg. von Gert Hagelweide (Bremen: Schönmeyer, 1969).

¹⁰ Selle kohta lähemalt vt: Ina Timmermann, ““vernünftig raisonnieren lernen”. Politische Meinungsbildung und -äußerung im Vorfeld “bürgerlicher Öffentlichkeit” am Beispiel “zeitungstheoretischer Schriften” des 17. und 18. Jahrhunderts: ein kommunikations- und medienhistorisches Dissertationsvorhaben”, *Großbothener Vorträge*, 3 (2002), 33–72; Jörg Jochen Berns, “Parteilichkeit und Zeitungswesen. Zur Rekonstruktion einer medienpolitischen Diskussion an der Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert”, *Die Jagd auf die Nymphe Echo: Zur Technisierung der Wahrnehmung in der Frühen Neuzeit*, Presse und Geschichte, Neue Beiträge, 53 (2011), 3–37.

mitmekülgse ja kasuliku informatsiooni hankimisel pea kõikide eluvaldkondade esindajatele. Lisaks apelleeriti inimliku uudishimu loomulikkusele ning teadmiste üldisele edenemisele.¹¹ Apologetide hulka kuulus kahtlemata ka Stieler, kelle seisukoha järgi on ajalehed kõikide tarkuste aluseks ning juhatuseks, kuid neist hangitud informatsiooniga peab oskama ka midagi peale hakata.¹²

Järgnevalt püüangi vaadelda Reval(i)sche Post-Zeitungit 17. sajandi teise poole ajalehedebati valguses. Kas lehe edastatud informatsioon võis aidata kaupmeestel äritegevust hõlbustada ning kas Tallinna ajalehte võinuks vajadusel kasutada koguni alternatiivse infoallikana ärialasele erakorrespondentsile? Ajalehti kui alternatiivvõimalust äriinfo hankimiseks on teiste apologetide seas kujundlikult kirjeldanud ka Stieler, küsides, et mil viisil peaks kaupmees olema kursis kõige värskemate uudistega, kui sõber [loe: korrespondent] Hollandis on ära sõitnud, surnud või haige. Alternatiivvahendina soovitab Stieler mõistagi lugeda ajalehti.¹³

Ajalehtede lugemise kasulikkusest kaupmeestele, teoreetiline aspekt

Millist kasu omistati ajalehtede lugemisest varauusaegsetele kaupmeestele? Täienduseks Stieleri seisukohtadele toetun siinkohal 17. sajandi lõpu ning 18. sajandi alguse literaatide Johann Peter von Ludewigi (1668–1743)¹⁴ ning

¹¹ Vt Timmermann, “vernünftig raisonniren lernen”, 41–43; Berns, “Parteylichkeit und Zeitungswesen”, 6–10; Heiko Droste, “Einige Wiener briefe wollen noch publicieren”. Die geschriebene Zeitung als öffentliches Nachrichtenmedium”, *Die Entstehung des Zeitungswesens im 17. Jahrhundert: Ein neues Medium und seine Folgen für das Kommunikationssystem der Frühen Neuzeit*, hrsg. von Volker Bauer und Holger Böning, Presse und Geschichte, Neue Beiträge, 54 (2011), 1–23 (13–15).

¹² “[...] Will aber wer klug seyn und werden/ wo er anders in der Stats- Handels- und Bürgerl. Gesellschaft leben will/ so muß er die Zeitungen wissen/ er muß sie stets lesen/ erwägen/ merken/ und einen Verstand haben/ wie er mit denenselben umgehen soll [...] Die Zeitungen sind der Grund/ die Anweisung und Richtschnur aller Klugheit/ und/ wer die Zeitungen nicht achtet/ der bleibet immer und ewig ein elender Prükler und Stümper in der Wissenschaft der Welt und ihrem Spielwerk/ [...]”, Stieler, *Zeitungs Lust und Nutz*, 4–5.

¹³ “Die correspondenzbriefe treten zwar oft an deren statt/ kommen auch wohl eher über; Wie aber/ wenn der Freund in Holland verreiset/ krank oder todt wäre? Wie? Wann die Briefe aufgefangen und erbrochen/ oder sonst hinterhalten wären? so bleibt doch den gedruckten Avisen ihr Lob und müssen so dann das beste bey der Sache tun”, Stieler, *Zeitungs Lust und Nutz*, 70.

¹⁴ Johann Peter von Ludewig, “Vom Gebrauch und Mißbrauch der Zeitungen. Bey Eröffnung eines Collegii geführt. Anno 1700”, *Gesamte kleine teutsche Schrifften* (Halle im Magdeburgischen, 1705), 80–111.

Paul Jacob Marpergeri (1656–1730)¹⁵ kirjutistele. Nimetatud autoreid loetakse kolmeks viimaseks osalejaks 17. sajandi lõpul ja 18. sajandi alguses toimunud “ajalehedebatis”.¹⁶ Kindlasti on nende näol tegemist ajalehtede laia kasutamise pooldajatega.

Peatudes hetkeks terminoloogial, tuleb tõdeda, et sõna *Zeitung* tähendusväli muutus varauusajal senisest avaramaks. Kui keskajal tähistas mõiste mingil ajal toimunud sündmust, siis peagi hakkas see tähendama pigem uudist mõnest märkimisväärsest sündmusest ning mitte enam sündmust ennast. Kõige laiemas mõttes tähistas sõna *Zeitung* seega uudist, olles sünonüümne teise saksakeelse sõnaga *Nachricht*.¹⁷ Et uudiseid edastati üha enam kirjalikult, konkretiseerus sõna *Zeitung* varauusajal eelkõige kõige laiemas mõttes kirjalikule uudiskandjale, ehk siis trükitud või käsikirjalisele lehele.¹⁸ Seega ei pruukinud *Zeitung* olla esmajärjekorras perioodiliselt ilmuv trükitud ajaleht. Näiteks kasutati terminit *die neue Zeitungen* täiesti mitteperioodiliste lühema- või pikemasisuliste lendlehtede (*Flugblatt, Flugschrift*) kohta.

Eelvisandatud etümoloogiline mitmetähenduslikkus sunnib teatud ettevaatusele ajaleheteoreetikute tööde käsitlemisel. Kui Stieler pidas vajalikuks märkida, et käsitleb oma töös üksnes trükitud (perioodilisi) ajalehti,¹⁹ siis Marperger tähistas oma definitsioonilaadses sissejuhatuses mõistega *Zeitung* praktiliselt kõiki postisüsteemis ringlevaid uudiskandjaid, sh ka käsikirjalisi.²⁰ Johann Peter von Ludewig käsitles jällegi nii trükitud kui ka käsikirjalisi, kuid kindlasti perioodiliselt ilmuvaid aja-

¹⁵ Paul Jacob Marperger, *Anleitung zum rechten Verstand und nutzbarer Lesung allerhand so wohl gedruckter als geschriebener, Post-Täglich aus unterschiedlichen Reichen, Ländern und Städten, in mancherley Sprachen und Format einlauffender Ordentlicher und Außenordentlicher Zeitungen oder Avisen ...* [S.l., 1726].

¹⁶ Berns, “Parteylichkeit und Zeitungswesen”, 6–8.

¹⁷ Theodor Gustav Werner, “Das kaufmännische Nachrichtenwesen im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit und sein Einfluß auf die Entstehung der handschriftlichen Zeitung”, *Scripta Mercaturae*, 2 (1975), 3–51 (4–6).

¹⁸ *Ibid.*, 4.

¹⁹ “Wir handeln aber alhier einzig und allein von denen gedruckten Zeitungen/ die zum öffentlichen Kauf liegen und deren Exemplarien hin und wieder aufs Land und sonst verschicket werden”, Stieler, *Zeitungs Lust und Nutz*, 28.

²⁰ “Avisen oder Zeitungen, Novellen, Couranten, Gazetten, Relations, Extractus, Journaux oder Diaria seynd gedruckte oder geschriebene Nachrichten, welche dem Publico, das ist, einer ganzen Stadt und Land und dero Einwohner, von dem, was so wohl in Europa, als in denen übrigen Welt-Theilen [...] zur Lust und Vergnügen ua mitgetheilet, in die Welt hinein geschrieben, und Post-Täglich in Briefen und ganzen Paqveten, zu Land und Wasser, [...] ausgefertiget und abgeschickt werden”, Marperger, *Anleitung zum rechten Verstand*, 3–4.

lehti (*wöchentliche Gazetten*).²¹ Samas eristasid kõik kolm autorit avalikult kättesaadavaid uudiskandjaid (nt Stieler: *gedruckten Zeitungen die zum öffentlichen Kaufliegen*) mitteavalikest. Nõustudes Heiko Droste seisukohaga, käsitles Ludewigi traktaat õigupoolest mitteavalikke kommunikatsioonivorme, mille taustal ringlevad käsikirjalised ning trükitud ajalehed olid teisejärgulise tähendusega.²²

Nagu mainitud, illustreerisid uudiskandjate regulaarse lugemise kasulikkust autorid sageli konkreetsete näidetega, kuidas erinevate eluvaldkondade ja seisuste esindajad võiksid neist hangitud infot igapäevaelus rakendada. Üheks selliseks ning tihti käsitletavaks grupiks olid kaupmehed, kellele Stieler pühendas lausa omaette peatüki, mis paikneb kõnekalt kõikide teiste käsitletud ühiskonnagruppide ning eluliste situatsioonide (võimukandjad, sõjaväelased, vaimulikud, haritlased, naised, reisimine) ees.²³ Ludewig keskendus eelkõige võimuteostajate (*Staats-Leute, Große Herren*) infovahetuse ning -vajaduse lahkamisele, kaupmehed olid talle teisejärgulised.²⁴ Marpergeri käsitus sarnaneb paljuski Stielerile – kaupmehed on teiste seas ajalehtede lugejatena eraldi ära märgitud, kuid mitte esmajärjekorras.²⁵

Ajalehtede lugemise kasulikkust kaupmeestele loetleb Stieler kaheksas punktis. Esimesteks (ja olulisemateks) põhjusteks on mõistagi vajadus hankida informatsiooni erinevates maailma paikades müügiks pakutavate kaubaartiklite kohta, saada teavet nende täpsetest hindadest ning transpordivõimalustest.²⁶ Samuti võis ajalehtedest hankida infot ikalduste – või siis vastupidi – heade saagiaastate kohta erinevates piirkondades, millele vastavalt võis kaupmees siis tegutseda. Lausa piibelliku *exemplum*'i abil tuuakse hoitava näitena esile nn viljajuudid (*Korn-Juden*), kes ei olevat pööranud taolisele informatsioonile piisavalt tähelepanu, seetõttu laos-

²¹ “Ich habe bißhero die Gewonheit gehabt/ unter andern meiner Collegien ein perpetuum über die wöchentliche Gazetten zuhalten”, Ludewig, “Vom Gebrauch und Mißbrauch der Zeitungen”, 81.

²² Droste, ““Einige Wiener briefe wollen noch publicieren””, 15.

²³ “Von der Zeitungen Notwendig- und Nutzbarkeit bey Kaufmanschaft”, Stieler, *Zeitungs Lust und Nutz*, 68–72.

²⁴ Ludewig, “Vom Gebrauch und Mißbrauch der Zeitungen”, 88–90, vt ka Droste, ““Einige Wiener briefe wollen noch publicieren””, 8.

²⁵ Marperger, *Anleitung zum rechten Verstand*, 28–29.

²⁶ “[...] und hat also jeder Ort seine eigene Gaben. Darum muß ein Kaufmann nicht allein wissen/ wo er das Beste und Wolfeilste einkaufen/ [...] Hierzu steuren ihm die Zeitungen gute hinlängliche Nachricht/ sie eröffnen ihm den Preis aller Orten und melden darbey/ ob die Fahrt zu Wasser und Lande sicher sey/ oder nicht?”, Stieler, *Zeitungs Lust und Nutz*, 69.

tunud ning end meeletehes üles poonud.²⁷ Praktiline tähendus on omistatud ajalehtedest ammutatavale teabele rahandusest (kursside muutused jne) ning sadamalinnade geograafilistest ja kliimaatilistest iseärasustest.²⁸ Lõpetuseks käsitletakse teateid pankrottidest, laevahukkudest ning tuleõnnetustest. Sõdadest tingitud blokaadid ning kauplemiskeelud kuuluvad samuti informatsiooni hulka, mida kaupmehed peavad Stieleri nägemuses äritegevuses arvestama ning ajalehtedes märkama.²⁹

Marpergeri käsitus sarnaneb paljuski Stielerile – eduka äri ajamisel peetakse regulaarset uudiste lugemist oluliseks. Nii on võimalik saada igakülgset operatiivset ülevaadet muutustest väga mitmesugustes eluvaldkondades (mündinduses, kaubandust reguleerivates korraldustes jne) või siis laevaliiklusest ning -õnnetustest (vahel võivad agar lehelugeja lugeda koguni teadet iseenda laeva hukkumisest).³⁰ Kui Stieleri käsitluses rõhutati esmajoones ajalehti kui võimalust hankida adekvaatset hinnainfot, siis Marperger mainib seda alles hiljem, samas kontekstis uudistega aktsiaturult, Ida- ja Lääne-India kompanii tegevusest, vahetuskurssidest, kaubanduspoliitikast jne.³¹ Ludewigi teos keskendub eelkõige võimukandjatele ning kaupmehi kirjeldatakse eelkõige kaugkaubandusest lähtuvalt. Oluliseks peetakse samuti regulaarselt kajastatavat hinnainfot ja ülevaadet mujal toimuvatest sündmustest.³² Ludewigi nägemuses võiksid ajalehed olla koguni spetsialiseerunud lugejate tegevusalade (sh kaupmeeste, õpetlaste jne) järgi, mis säästaks aega ja võimaldaks saada kiiresti erialast ülevaadet.³³

²⁷ “Viel Korn-Juden/ so nach dem steigen und fallen des Geträids nicht geforschet und die Zeitungen verachtet/ sind darüber in Armut und Schaden geraten/ haben sich auch wol gar aus Verzweifelung/ über den hinwegfliegenden Kornhaufen erhenket”, Stieler, *Zeitungs Lust und Nutz*, 70.

²⁸ “[...] er lernet daraus die Hafen kennen und nennen/ krieget Bericht/ welche Winde in diesem oder jenem Meere beständig oder unbeständig wehen [...]”, Stieler, *Zeitungs Lust und Nutz*, 71.

²⁹ *Ibid.*, 71–72.

³⁰ “Darunter oft manches fleißigen Avisen-lesers seine eigene Schiffe sich befinden [...]”, Marperger, *Anleitung zum rechten Verstand*, 28.

³¹ “Der Preiß der Waaren, das Steigen oder Fallen der Actien, der Verkauf Ost- und West-Indianischer Compagnien, der Cours der Wechsel; Ingleichen, mit was vor Waaren dieses oder jenes Land überführet, oder woran es Mangel leide”, Marperger, *Anleitung zum rechten Verstand*, 28.

³² Droste, ““Einige Wiener briefe wollen noch publicieren””, 8.

³³ “Über das were auch noch gut/ wann die auisen nach ihren besonderen materien von einander gesondert und eingetheilet würden; so daß einige besondere von Kauffmanns Sachen; andere von gelehrten Dingen; wieder andere Staats und Kriegs Begebenheiten handelten/ daß ein jedweder zu seinem foro greiffen könnte/ und nicht nöthig hätte/ mit anderen Dingen die ihm nichts nützen können/ die Zeit zu verlieren”, Ludewig, “Vom Gebrauch und Mißbrauch der Zeitungen”, 100–101.

Kokkuvõtlikult jääb eriti Stieleri, Marpergeri ning vähem Ludewigi käsitlustest mulje, et ilma avalike uudiskandjate regulaarse lugemiseta polnud 17. sajandi lõpul kaugkaubandus üleüldse mõeldav. Mõistagi tasub silmas pidada, et autorid kuulusid ajaleheapologetide hulka ning nende käsitluste näited ja seisukohad võisid olla sellest tulenevalt utreeritud. Samas tundis näiteks Marperger praktilist kaubandust isiklikest kogemustest ning avaldas elu jooksul mitmeid kaubandusalaseid traktaate.³⁴

Kaupmeeste kirjavahetus ning info edastamise jõujooned 17. sajandil

Varauusaegne kaubandus toetus suuresti kaupmeeste omavahelistele suhetele või suhete võrgustikele, mida võib kirjeldada näiteks kui väga sotsiaalseid, sõbrasuhetel põhinevaid või majanduslike huvide ja sugulussuhete kombinatsiooni. Kaubanduspartnerite vahel püsisid pikaajalised, usalduslikud ning stabiilsed sidemed, mille üheks avalduseks oli ärialase informatsiooni jagamine. Suur hulk kaupmeeste vahel ringelnud informatsioonist kirjeldas olukorda turgudel (hindu, nõudlust, kaupade kvaliteeti jne).³⁵

Kirjavahetuse süsteemne kasutamine äriinfo hankimiseks on Lääne-mereregiooni linnades ilmselt võrdne nende enda eaga. On kõnekas, et näiteks vanimad säilinud saksakeelsed kaupmeestekirjad turuinformatsiooni ning muude uudistega pärinevad just hansa sadamalinnadest.³⁶ Ühe tuntuma näitena kaupmeeste korrespondentsvõrgustiku aktiivsest kasutamisest varauusaegses Euroopas võib kahtlemata tuua nn Fuggerite “ajalehti” 16. ja 17. sajandist.³⁷

Kaupmeestekirju leidub näiteks Tallinna Linnaarhiivis, 17. sajandi lõpust ja 18. sajandi algusest on seal nimetamisväärsel hulgal säilinud kaupmees Bernd Rodde kirjavahetust äripartneritega mitmetest Saksamaa linnadest,

³⁴ Paul Jacob Marpergeri kohta lähemalt vt nt *Allgemeine Deutsche Biographie*, 20 (Leipzig: Duncker & Humblot, 1884), 405–407.

³⁵ Leos Müller, *The merchant houses of Stockholm c 1640–1800: a comparative study of early-modern entrepreneurial behaviour*, Acta Universitatis Upsaliensis, 188 (1998), 35–36.

³⁶ Vt nt Werner, *Das kaufmännische Nachrichtenwesen*, 10; Margot Lindemann, *Nachrichtenübermittlung durch Kaufmannsbriefe: Brief-“Zeitungen” in der Korrespondenz Hildebrand Veckinchusens (1398–1428)*, Dortmunder Beiträge zur Zeitungsforschung, 26 (München; New York: Verlag Dokumentation, 1978).

³⁷ Christl Karnehm, “Korrespondenznetz Hans Fuggers (1531–1598)”, *Kommunikation und Medien in der Frühen Neuzeit*, Historische Zeitschrift, 41 (2005), 301–313.

Amsterdamist ja Londonist.³⁸ Arnold Soom on märkinud, et üldiselt oli Tallinna kaupmeeste kirjade sisu mitmekesine ning ajastukohane, sisaldas lisaks kaubatellimustele ja -pakkumistele informatsiooni ka üldisest turgude olukordadest, seal kehtivatest hindadest, soodsatest prahtimisvõimalustest ning sageli välispoliitilistest sündmustest, mis võisid takistada kauplemise normaalset kulgu või meresõitu.³⁹ Taolisi kaupmeeste kirju tähistatakse kommunikatsiooniajaloos terminitega *Zeitungsbrief* või *Briefzeitung*.⁴⁰ Mainitud Bernd Rodde kirjad võiks antud juhul kuuluda ilmselt esimesse kategooriasse, sest läkituste sisu on peamiselt kaubandusala ning muid uudiseid eraldi välja toodud ei ole.

Käsitsi koostatud erakiri tundub 17. sajandi meediamaastikul esmapilgul eksklusiivne, vastandudes avalikkusele suunatud ja reeglina trükitud uudiskandjatele: lendlehtedele, perioodiliselt ilmuvatele trükitud ja käsi- kirjalistele ajalehtedele jne. Samas kasutasid kõik tähtsamad varauusaegsed korrespondentssüsteemid meediumina tegelikult kirja ning uudiskandjad liikusid samas kommunikatsioonisüsteemis.⁴¹ Erakirjasaatjate edastatud info jõudis postisüsteemi ja võrgustike abil mitte ainult eraadressaatideni, vaid ka näiteks professionaalsete uudisekirjutajateni ja/või sealt omakorda edasi ajalehtede väljaandjateni. Käsitsi kirjutatud uudiskandjate, sh ajalehtede koostajateks olid varauusajal näiteks kaupmehed, patriitsid, ametnikud linnades ja residentsides, agendid ja residendid öukondades või siis nende sekretärid ja kirjutajad, postmeistrid, trükkalid, raamatukaupmehed, professorid, üliõpilased, luuletajad ja vaimulikud – põhimõtteliselt esindajad igast elukutsest, mis eeldas kirjatundmist, formuleerimisvõimet ja piisavalt leidlikkust.⁴²

³⁸ Der ältesten der Gr. Gilde, Bernt Rodde Korrespondenz, Rechnungen und Rechtsstreitigkeiten 1694–1708, Tallinna Linnaarhiiv [TLA], 230-1-B.i. 112; Brief-Konzeptbuch des Kaufmanns B. Rodde 1681–1703, TLA, 230-1-A.f.152.

³⁹ Soom, *Der Handel Revels*, 13.

⁴⁰ Theodor Gustav Werner järgi tähistab termin *Zeitungsbrief* kirja, mis sisaldab muu hulgas ka aktuaalseid uudiseid. *Zeitungsbrief*-tüüpi uudiskandjaid võib kohata alates 12. sajandist. *Briefzeitung* on kiri, kus aktuaalsed uudised on põhisisust eraldatud ning teadete paikapidavus on kinnitatud ühe või mitme isiku poolt. *Briefzeitung*-tüüpi uudiskandjaid võib kohata alates 16. sajandi lõpust, vt Werner, “Das kaufmännische Nachrichtenwesen”, 44–45.

⁴¹ Franz Mauelshagen, “Netzwerke des Nachrichtenaustauschs. Für einen Paradigmenwechsel in der Erforschung der “neuen Zeitungen””, *Kommunikation und Medien in der Frühen Neuzeit*, Historische Zeitschrift, 41 (2005), 409–429 (420).

⁴² Holger Böning, “Handgeschriebene und gedruckte Zeitung im Spannungsfeld von Abhängigkeit, Koexistenz und Konkurrenz”, *Die Entstehung des Zeitungswesens im 17. Jahrhundert: Ein neues Medium und seine Folgen für das Kommunikationssystem der*

Infovaldajate ning -edastajate kattumine võis viia eraviisiliselt või ametialaselt edastatud teabe avalikustumiseni, ehk siis jõudmiseni avalikult müügiks pakutavatesse perioodilistesse uudiskandjatesse. Näiteks võis 17. sajandi keskpaiga Hamburgi ajalehes lugeda mitmeid teateid Venemaa kohta, mis käsitlesid muuhulgas uudiseid ka Narvast, Nyenist, Tartust jne, pärinedes algselt Rootsi Moskva residentide Johan de Rodesi sulest või ülemereprovintside kindralkuberneride aruannetest.⁴³ Marpergeri järgi oli just kaupmeestelt laekunud info ajalehtede väljaandjate jaoks oma täpsuse ning eksklusiivsuse tõttu ihaldusväärseks aineseks, võimaldades muuta lehe sisu teiste ajalehtede omast originaalsemaks, seega ka atraktiivsemaks tähelepanelikele lugejatele, kes võisid tüdineda teiste trükiste põhjal kokkuriutatud väljaandest, mis ei pakkunud värsket teavet.⁴⁴

Kui eksklusiivne informatsioon võis muutuda avalikuks, siis ilmselt toimus protsess ka vastupidises suunas. Kaupmeestekirjade sisu mitmekülgisusest tingituna võisid näiteks välispoliitilised sündmused pärineda omakorda taas professionaalsetelt uudistekirjutajatelt või siis lihtsalt trükitud või käsikirjalistest ajalehtedest.

Võrreldes avalikest kanalitest laekuva teabega, võisid erakirjavahe- tuse eelised seisneda selle personaalsuses, millest tulenes info spetsiifika ning aktuaalsus. Näiteks juba nimetatud Tallinna kaupmehe Bernd Rodde korrespondent ja äripartner Londonis oli aastaid Benjamin Ailof(f),⁴⁵ kes, esindades kaupmehe ärihuve Inglismaal, hoidis silma peal just Roddet huvitaval kaubaartiklidel, informeerides kaupmeest turumuudatustest ning sooritades tema nimel ostutehinguid. Ajalehtede suureks eeliseks oli jällegi nende regulaarne ilmumine, millega erakirjavahetus vaevalt suutis võistelda. 17. sajandi lõpul ilmusid Riias ja Tallinnas ajalehed kaks korda nädalas, suuremates kaubalinnades, näiteks Hamburgis, veelgi tihemini.⁴⁶

Frühen Neuzeit, hrsg von Volker Bauer und Holger Böning, Presse und Geschichte, Neue Beiträge, 54 (2011), 23–57 (27–28).

⁴³ Martin Welke, "Russland in der deutschen Publizistik des 17. Jahrhunderts (1613–1689)", *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, 23 (1976), 105–276 (151 jj).

⁴⁴ "Wann auch vornehme Kauff-Leute, welche oft die accurateste Correspondenz, und neuere Nachrichten als manche Höfe und Standes-Personen haben, etwas gar sonderbahr Neues von ihren ausländischen Correspondenten bekommen, so piquiren sie sich mit der Ehre [...] kund und bekannt zu machen [...] sonderlich denen Avisen-Verlegern einen Extract davon zu geben [...] Da hingegen das blossе Ausschreiben aus andern gedruckten Avisen, ohne Einschaltung besonderer anderer curiosen Novitäten, von klügen Avisen-Lesern bald bemercket, und der Abgang derselben dadurch vermindert wird", Marperger, *Anleitung zum rechten Verstand*, 21.

⁴⁵ TLA, 230-1-B.i.112.

⁴⁶ Vt *Die deutschen Zeitungen des 17. Jahrhunderts*, Ein Bestandverzeichnis mit historischen bibliographischen Angaben zusammengestellt von Else Bogel und Elger Blühm, 1–2, Studien

Kõneka näitena kaupmeeste pidevast vajadusest värske info järele võib tuua Riia kaupmeeste kaebused 1685. aastast, kuid Kuramaa hertsog rajas isikliku postiühenduse, tänu millele saabus Lääne-Euroopa post Kuramaale veidi kiiremini kui Riiga. Nii jõudsid uudised ja ajalehed Jelgavasse Riist mõned tunnid varem, kahjustades sellega Riia kaupmeeste ärihuve.⁴⁷ Et ka Tallinna kaupmehed on lisaks erakirjavahetusele informatsiooni hankinud mujalt, tõendavad säilinud käsikirjalised ajalehed aastatest 1660–61, mida olla perioodiliselt Tallinna raele (s.o valdavalt kaupmeestele) saatnud Stockholmist keegi tallinlane.⁴⁸ Teadete sisuks on valdavalt Rootsi riigiga seonduvad sõjalis-poliitilised sündmused (diplomaatilised läbirääkimised Taaniga jne), ent aeg-ajalt peatutakse ka mujal Euroopas toimuval.⁴⁹ Ajalehe adresseeritus Tallinna raele annab märku selle kollektiivsest lugemisest, mis oli varauusajal tavaliseks nähtuseks. Algselt kirjalikult saabunud teade levis Tallinna-suurusel linnas ilmselt edaspidi suuliselt. Varauusajal oligi ajalehe rolliks varustada lugejaid eelkõige välisteadetega. Linnade kohalik avalikkus toimis jätkuvalt suuliseid kanaleid pidi.⁵⁰

Reval(i)sche Post-Zeitung ja ülemereprovintside postisüsteem

Regulaarselt ilmuva ajalehe väljaandmine sõltus postiühenduse tõrgeteta toimimisest. Rootsi riiklikus postisüsteemis oli Tallinna postkontor pigem siseriikliku tähtsusega, ühendades ülemereprovintse ja emamaad. Kontakt välispostivõrgustikuga toimus maismaad mööda ja oli paljuski sõltuv Riia postkontori vahendajarollist. Vaid navigatsioonihooajal saadeti Tallinnast erakirju otse Lääne-Euroopasse.⁵¹ Välisuudised saabusid

zur Publizistik. Bremer Reihe. Deutsche Presseforschung, 17 (Bremen: Schünemann, 1971).

⁴⁷ Heiko Droste, "Die geschriebene Zeitung im 17. und 18. Jahrhundert. Ein öffentliches Nachrichtenmedium", *Ajalooline Ajakiri*, 3/4 [129/130] (2009), 509–525 (517–518); vt ka Pärsila Pëtersonne, "Entstehung und Modernisierung der Post- und Verkehrsverbindungen im Baltikum im 17. Jahrhundert", *Acta Baltica*, 35 (1997), 199–218 (212–213).

⁴⁸ Politische Nachrichten von einem Revaler aus Stockholm an den rev Rat 1660, TLA, 230-1-B.L. 5II.

⁴⁹ "Die iletzige Deütsche Post bringt mit, daß die allijrten Völcker auß Hollstein Pommern und Mecklenburg ganz abgetzogen sind, die Keyserl. Völcker eijlen nach Schlesien und ÖsterReich, weil der Türcke stark einbricht [...]", TLA, 230-1-B.L. 5II, l. 455–455p.

⁵⁰ Holger Böning, *Periodische Presse: Kommunikation und Aufklärung: Hamburg und Altona als Beispiel*, Presse und Geschichte, Neue Beiträge, 6 (Bremen: Edition Lumière, 2002), 150–151.

⁵¹ Enn Küng, "“... mugavamaid teid, kui nüüd linnade vahel tarvitatakse, on vaevalt leida ...”: postirevisjon Eesti- ja Liivimaal 1687.–1688. aastal", *Tuna*, 4 (2005), 17–34 (26).

regulaarselt Tallinnasse seega peamiselt Riia kaudu. Nagu mainitud, koondati võõrsilt pärit uudised ka Riias ajaleheks. Rigische Novellenit koostas palgaline ametnik, sisulisel tsensor, kel oli luba teha väljavõtteid saabunud välismaistest ajalehtedes ja lasta need Riias trükkida ja kõikidesse kohtadesse maal maksuvabalt edasi saata. Esmalt koostas Riias ajalehte kindralkubernereri sekretär, 1684. aastast linnusekohtu sekretär või/ehk linnusekohtu assessor.⁵²

Võimalik, et Riia leht oligi üheks peamiseks välisuudiste vahendajaks Tallinna, sest Revalsche Post-Zeitungi näol on tegemist valdavalt Rigische Novelleni sõna-sõnalise ümbertrükkiga veidi kärbitud kujul. Säilinud lehenumbrid kinnitavad, et Reval(i)sche Post-Zeitung põhines reeglina Riias sama jooksva nädala sees ilmunud numbril ning mitte kunagi kronoloogiliselt vanemal eksemplaril. Lehe pühapäevane number “transformeerus” Tallinnas alati neljapäevaseks ning kolmapäevane Rigische Novelleni esmaspäevaseks Reval(i)sche Post-Zeitungiks. Riia lehe Tallinna toimetamiseks ning siin ümbertrükkimiseks kulus seega keskmiselt 5–6 päeva.⁵³ Ajalehe ümberkirjutamine pidi toimuma operatiivselt piiratud aja jooksul, sest Tallinnas olid postipäevadeks neljapäev ja pühapäev, mil kogutud saadetised, sh ka Riia postiga saabunud kirjad, edasi läkitati.⁵⁴ Millal lõuna poolt saadetud post täpselt Tallinna jõudis, pole selge, kuid Reval(i)sche Post-Zeitungi järjepidev põhinemine Rigische Novellenil sobitub antud mustrisse. Seega ei saanud ka Tallinna lehe aktuaalsus ning väärtus linlaste silmis kannatada, mida tõendab lehe ilmumine 22 aasta jooksul. Ajalehtede ümberkirjutamine oli meetodina varauusajal laiemalt tuntud. N-ö “piraatväljaandeid” on valmistatud näiteks Hamburgi Nordischer Mercurius-est⁵⁵ ning Stockholmi Ordinari Post-Tijenderist.⁵⁶

⁵² Vt Arend Buchholtz, *Geschichte der Buchdruckerkunst in Riga, 1588–1888* (Riga: Müller, 1890), 166–168; Küng, “... mugavamaid teid”, 22–23.

⁵³ Vt Vanamölder, “Was für eine Zeitung”, 68–82.

⁵⁴ Saadud kirjad halduse ja jurisdiktsiooni alal (supliigid). Aprill 1689, Ajalooarhiiv [EAA], f.1, n. 2, s.491, l. 288.

⁵⁵ Holger Böning, Emmy Moepps, *Hamburg: Kommentierte Bibliographie der Zeitungen, Zeitschriften, Intelligenzblätter, Kalender und Almanache sowie biographische Hinweise zu Herausgebern, Verlegern und Druckern periodischer Schriften. Von den Anfängen bis 1765*, Bd. 1.1, Deutsche Presse. Bibliographische Handbücher zur Geschichte der deutschsprachigen periodischen Presse von den Anfängen bis 1815 (Stuttgart-Bad Cannstatt, 1996) 25–26.

⁵⁶ Paul Ries, “The politics of information in seventeenth-century Scandinavia”, *The politics of information in early modern Europe*, ed. by Brendan Dooley und Sabrina Baron (London, New York: Routledge, 2001), 237–273 (243).

Võimalik, et Tallinna lehe koostamisel polnudki muud alternatiivi. Postiühendus Riia ja Tallinna vahel toimis selleks piisavalt hästi. Ei saa välistada, et Riia ajalehe ümberkirjutamine võis vältida sekeldusi kohaliku tsensuuriga. Reval(i)sche Post-Zeitungi numbreid on üksikutel juhtudel koostatud ka Hamburgis välja antud ajalehtede alusel.⁵⁷ Arvestades samas Hamburgi geograafilist kaugust ning info liikumise sõltuvust mereteedest, ei olnud Hamburgi ja Tallinna vaheline kommunikatsioon ilmselt siiski võrreldav Riia ja Tallinna vahelise postiühenduse tiheduse ja regulaarsusega.

Kaubanduslikud teated Tallinna ajalehes

Järgnevalt on püütud Reval(i)sche Post-Zeitungit lugeda “kaupmehe silmadega”, otsides teateid, mis vastaksid Kaspar Stieleri ning Paul Jacob Marpergeri kirjeldustele. 1690.–92. aastakäikude säilinud numbritest tuvastasin 32 eelpool nimetatud kriteeriumitele vastavat uudist.⁵⁸ Teadete hulga paremaks mõistmiseks olgu öeldud, et lehe 1691. aastakäik sisaldas kokku 105 numbrit ning 1692. aastakäigu pidanuks olema 104 numbrit.⁵⁹ Et 1690. aastakäigust on teada ainult 4 numbrit, keskendub järgnev analüüs vaid kahele järgnevale aastakäigule, mille üksiknumbrite hulka võib pidada representatiivseks.⁶⁰

Ajalehe igas numbris oli keskmiselt seitse eraldi pealkirjastatud uudist, mis moodustab vaadeldavate aastakäikude kohta keskmiselt 730 eraldiseisvat teadet. Seega võiks arvata, et koguarvestuses sisaldasid 1691. ja 1692. aastakäigud vähemalt 1400 eraldi pealkirjastatud uudist. Et 1691. aastakäigu üksiknumbritest on teadaolevalt säilinud 40 eksemplari (38% aastakäigu koguarvust) ja 1692. aastakäigust 70 eksemplari (67% koguarvust), saame kahe aastakäigu peale kokku 110 eksemplari, ehk siis keskmiselt 770 eraldi pealkirjastatud uudist. 1691. ja 1692. aastakäikudest tuvastatud 31 kaubandusteadet on seega kaduvväike suurus, jäädes alla 5 protsendi uudiste keskmisest hulgast.

Valdav osa kaubandusliku sisuga teadetest pärineb tollastest kaubandus- ja meresõidukeskustest Amsterdamist, Londonist ja Kopenhaagenist.

⁵⁷ Vanamölder, “Was für eine Zeitung”, 73–78.

⁵⁸ 1690. aastakäigust 1 uudist; 1691. aastakäigust 14 uudist; 1692. aastakäigust 17 uudist.

⁵⁹ 1692. aastakäigu üksiknumbrite koguarv on rekonstrueeritav, sest viimane säilinud Revalsche Post-Zeitungi number kannab numbrit 97 ja on 5. detsembrist 1692, Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu [TLÜAR], Baltika V-5721, l. 290.

⁶⁰ Vanamölder, “Was für eine Zeitung”, 62–63.

Tuvastatud kaubandusalastest uudistest on enamik seotud kõige laiemas mõttes laevaliiklusega, käsitledes kaaprisõda, kaubalaevade saabumist sadamatesse või meresõidu kliimaatilisi tingimusi.

Teated kaaprisõjast paigutuvad käimasoleva Üheksa-aastase sõja (1688–97) konteksti, kus vastusena Prantsusmaa sissetungile Pfalzi 1688. aastal moodustus Inglismaa, Hispaania, Madalmaade ning Saksa-Rooma keisririigi tuumikuna üleeuroopaline nn Suur allianss. Prantsusmaa jäi sisuliselt üksi, eriti pärast seda, kui seni liitlaspositsioonis olnud Rootsi ei kiirustanud toetust avaldama, eelistades vormilist neutraalsust.⁶¹ Revalsche Post-Zeitungi veergudel kajastati (Hollandi) kaaperlaevade tegevust Põhjamerel, mis röövisid Prantsuse asumaadelt saabunud (*West-Indien Fahrer*⁶²) kaubalaevu. Sageli on uudistes ära toodud laevade suurus, saagiks langenud kauba sortiment (sool, vein, suhkur ning põletatud viin) ning vahel ka hulk.⁶³ 1692. aastal leiab kajastamist ka Prantsuse kaaprite tegevus. Veebruari alguses võis lugeda uudist Kopenhaagenist, kus ilma külmenemise tõttu peavad paar nädalat konvoisid oodanud Hollandi laevad kauemaks sadamasse jääma ning lisaks ebasoodsale kliimale varitsevad merel Prantsuse kaaprid.⁶⁴ Prantsuse kaaprite aktiivsusest Läänemerel kirjutab Revalsche Post-Zeitung 1692. aasta novembri lõpus ning detsembri alguses, mil Amsterdamist saabusid teated tuntud (Prantsuse) kaapri Jean Barti (1651–1702) tegevusest. Kahes järjestikkuses Tallinna lehe numbris (nr 95; 96) ilmusid uudised Läänemere sadamalinna teele asunud suure laevakonvoi kaaperdamisest ja osalisest hukust. Esimene teade on dateeritud 21. novembriga, see ilmus Tallinna lehes 28. novembril ning oli veel kuulujutu tasandil.⁶⁵ Järgmine teade

⁶¹ Leopold Aurer, *Das europäische Staatensystem im Zeitalter Prinz Eugens. – Österreich und die Osmanen – Prinz eugen und seine Zeit*, Schriften des Instituts für Österreichkunde, 51/52 (Wien, 1988), 69–88, 73.

⁶² *Revalsche Post-Zeitung*, nr. 75 (17.9.1691).

⁶³ Näiteks sisaldab Revalsche Post-Zeitung nr. 92 (23.11.1691) kaht sarnast uudist: “Pleymuyden/ vom 30. Octobr. Gestern kam ein Holländischer Caper allhier an mit zwey Französische Prisen/ eine von 150 Tonnen mit Toback und Zucker aus West-Indien und die andere 70 Tonnen groß mit Wein und Brandtwein”; “Dortmouth/ vom 4. Nov. Heute ist allhier durch einen Caper von Fliessingen eine Französische Preise mit 200 Faß Wien und Brandwein aufgebracht”.

⁶⁴ “Copenhagen/ vom 16. Januarii. Die dieser Tagen wieder eingeretene Kälte/ wird die in ziemlicher Anzahl alhier liegende Holländische Schiffe ferner anhalten/ welche einige Wochen nach mehrere Convoje gewartet haben/ und nicht außlaufen können/ weiln von Duynkirchen und anderen Französischen Hafen eine grosse Menge Capers in See/ und auff sie passen”, *Revalsche Post-Zeitung*, nr. 11 (8.2.1692).

⁶⁵ “Amsterdam/ vom 21. Nov. Man wil spargiren/ ob solte die Flotte aus der Ost-See/ von Franzosen recontriret/ der 1. Convoyer in Grund geschossen/ und die Kauffardeck-

dateeriti Amsterdamis kolm päeva hilisemaks ning sisaldas juba üksikasjalikku informatsiooni, sh laevnike nimesid uputatud või kaaperdatud alustelt. Uudise järgi olid laevad alustanud teekonda Riiast, Danzigist, Memelist, Liibavist ja Königsbergist, pardal lisaks meeskondadele ilmselt ka mõned reisijad.⁶⁶

Teated kaubalaevade kaaperdamisest olid kaugkaubandusega tegelevatele kaupmeestele kindlasti oluliseks taustinformatsiooniks ning haakuvad Stieleri ning Marpergeri kirjeldustega sõjategevuse mõjudest kaubandusele ning laevahukkudest. Teated Põhjamemel toimunud sündmustest võisid tunduda esmalt lihtsalt üldinformeerivad vastavalt Tallinna kaupmeeste ärisidemete ulatusele. Teiseks tasub arvestada, et 17. sajandi lõpul kuulus Tallinna kodanikele siiski ka kaubalaevu või olid siinsed kaupmehed näiteks Narva kaubalaevade osanikeks,⁶⁷ mis tagas kindlasti kõrgendatud huvi mereteede turvalisuse ja muude navigatsiooniga seonduvate küsimuste vastu.

Eskaadri kaaperdamine Läänemerel võis tallinlasi puudutada märksa lähemalt. Ei saa välistada, et vähemalt Riiast teekonda alustanud laevnikke tunti isiklikult ka Tallinnas. Võimalik, et sündmuse olulisus peegeldub info edastamise kiiruses – Amsterdamist jõudis teade Riia lehte

Schiffe meist genommen seyn/ wovon die Gewissheit mit nechsten”, *Revalsche Post-Zeitung*, nr 95 (28.11.1692).

⁶⁶ “Amsterdam/ vom 24. Nov. Von der Flotte aus der Ost-See sollen 11 Schiffe von Johann Bart genommen seyn/ unter welche man zählet mit Nahmen Jan Willems Post/ Dirck Landmann/ Pieter Bonys und Johann Classen Schwan/ alle von Riga. Clas Jansen Breect/ Dirck Joosten Raab und Govert [?] van Wien/ von Danzig. Ferner sind gesuncken Dirck Jacobsen und Siepke Glaes der alte/ beyde von Königsberg/ wie auch eine Dänische Galliot. In dem Sat sind geblieben/ Pieter Jansen Swan von Riga/ Siebolt Doedes von Danzig und Pieter Pieterson Baen von Memel voll Wasser. Noch ist verunglücktet Gerris Lollings nebst einem Holz-Schiffe. 12 a 13 Schiffe werden noch gemisset/ worunter Olsert Agges/ Clas Comp und Cornelius Groot/ alle von Riga/ Cornelius Klomp von Libau/ Cornelius Liebes von Königsberg. Cornelius Bort und Jan Dirch Smerser/ beyde von Riga/ worunter einige frey Leute sind. Schiffer Ocne Volckers mit unter der Zahl die man noch missete/ ist nebenst 4 a 5 andern Schiffen im Blie eingekommen/ und die 7 a 8 restirende Schiffe dem Wall genähert. Das Dänische Schiff des Schiffers Lolling/ aus der Ost-See komment/ ist auff der Jamuyder Banck verunglücktet. Am vergangenen Sonnabend ist die Muscowitische Flotte/ unter der Convoye von Capitain Beckmann im Tessel glücklich eingekommen/ und sol von einem kleinen Schwedischen Schiffe gewarschaut worden seyn daß Jan Bart auff die Flotte von der Ost-See passete”, *Revalsche Post-Zeitung*, nr 96 (1.12.1692).

⁶⁷ Vt Enn Küng, “Meresõit ja laevaehitus Narvas 17. sajandi teisel poolel”, *Läänemere provintside arenguperspektiivid Rootsi suurriigis 16/17. sajandil*, III, koost. Enn Küng, Eesti Ajalooarhiivi Toimetised, 17 [24] (Tartu, 2009), 434–534 (464 jj).

kolme päevaga, järgmise nelja päeva möödudes trükiti uudis Tallinnas.⁶⁸ Et eskaader oli ilmselt teel Madalmaadesse, vedasid laevad tõenäoliselt siit eksporditavaid kaupu, sest uudises mainitakse puidulaevu (*Holz-Schiffe*). Hollandi Ida- või Lääne-India kompaniidele kuuluvate laevade saabumist tähtsamatesse kaubandus- ja meresõidukeskusesse (Amsterdam, London, Kopenhaagen) mainitakse samuti Tallinna ajalehes, kuid informatsioon on pigem sündmust fikseeriv.⁶⁹ Ajalehest ei selgu laevade last, kui just mitte arvestada kaaperdatud Prantsuse laevade analoogi. Ilmselt võis Tallinna kaupmeestele piisata esmasest teatest, täpsem informatsioon laekus tõenäoliselt juba kohapealselt korrespondendilt. Kauplemise mõistes võib samuti oluliseks pidada teateid, mis ilmusid vaadeldavates aastakäikudes detsembri märtsini ning edastasid informatsiooni mereteede kasutatavuse kohta talvistes tingimustes. Vastavad teated pärinevad Kopenhaagenist ja Amsterdamist, rõhutades kaubanduse ja laevaliikluse jätkumist vaatamata ebasobivale aastaajale.⁷⁰ Teadetest ilmneb kokkuvõtvalt, et detsembri alguses oli Sund veel laevatatav, veebruaris tõenäoliselt mitte.⁷¹

Arvudes väljenduvat konkreetset hinnainformatsiooni leidub *Revalsche Post-Zeitungi* säilinud numbrites ülimalt harva. Vaadeldud materjalis esineb vastavasisuline teade esmalt 1690. aastakäigu lõpus, kui Varsavist pärinevas uudises käsitletakse viljaikaldust ning üldist kallinemist Poolas, tuues ära kaera, rukki ja odra uued hinnad.⁷² Teisel korral mainitakse Amsterdamist pärinevas, kuid paraku üpris väheütlevas sõnumis heeringa hinda, mis osutus kardetust odavamaks.⁷³ Samas kontekstis kirjeldatakse ühel korral näljahäda ning üldist kallinemist Konstantinoopolis, hindu

⁶⁸ Riias ilmus uudis juba 27. novembri ajalehes, Tallinnas 1. detsembri numbris. Vrd *Rigische Novellen*, nr 95 (27.11.1692) ja *Revalsche Post-Zeitung*, nr 96. (1.12.1692).

⁶⁹ Nt "Amsterdam/ vom 8. Dec. Unsere Ost-Indische Schiffe sind/ GOtt Lob/ insgesamt glücklich arriviret", *Revalsche Post-Zeitung*, nr 101 (17.12.1692).

⁷⁰ Nt "Copenhagen/ vom 5. Dec. [...] Noch zu Zeit/ weil der Sund noch offen/ paßiren immer Schiffe [...], *Revalsche Post-Zeitung*, nr 104 (28.12.1691); Copenhagen/ vom 8 Decembr. [...] Die Commerciën florien sehr/ gestalt das Saison mehr bequem hiezu/ als einige andere Zeit dieses jahres mit sich zu bringen pfleget/ dannerho täglich die Schiffe ab und zu fahren [...]", *Revalsche Post-Zeitung*, nr 105 (31.12.1691).

⁷¹ Vt ka märkus nr 64.

⁷² "Warschau/ vom 3. Octobr. [...] Der Loeff oder Scheffel Haber gilt schon viertelhalb fl. ein Loeff Rocken achtehalb fl. und Gersten sechstelhalb fl. Kupffer Geld", *Revalsche Post-Zeitung*, nr 81 (9.10.1690).

⁷³ "Amsterdam/ vom 10. Aug. Die Heringfishers seynd mehrentheils vor dem Lande/ und ist der Schade so groß nicht wie man befürchtet/ dann 4. Creuzer bey dieselben gekommen", *Revalsche Post-Zeitung*, nr. 67 (20.8. 1691).

eraldi nimetamata.⁷⁴ Võiks arvata, et viimati nimetatud uudis polnud tänu suurele geograafilisele distantsile Tallinna kaupmeestele siiski äriiselt paeluv.

Hindade mittekajastumine Tallinna ajalehes on teravas vastuolus Stieleri ning Marpergeri kirjutistega, kes ju eriliselt rõhutasid ajalehede rolli adekvaatse hinnainformatsiooni saamisel. Võimalik, et ajaleheapologeedid liialdasid sihilikult ning tegelikult ei pidanud ajalehed täpset hinnainfot edastama. Pole välistatud, et selline tegevus võis olla koguni keelatud. Hamburgist on näiteks teada, et 1694. aastal avaldas ajaleht *Relations-Courier* (mille numbreid on jõudnud ka Tallinnasse) saabunud kaubalaevade laadimisnimekirju, mis tekitas linnaraega konflikte ning selline tegevus keelati 18. sajandi alguses ära. Sajandi esimesel veerandil oli küsimus uuesti päevakorral seoses ajalehes ilmunud teatega, et Hamburgi laevad olla kasutanud võõraid passe. Mõlemal juhul keelati ajalehes linna kaubanduspoliitika huvides edaspidi sarnase info avaldamine, kuigi analoogseid diskussioone esines ka edaspidi.⁷⁵ Kommunikatsiooniajaloolises mõttes paiknesid Läänemereregiooni linnad 17. sajandil Hamburgi info- ja mõjuväljas, ehk siinsetes ajalehtedes avalduv informatsioon pärines valdavalt Hamburgi ajalehtedest.⁷⁶ Probleem väärib kindlasti edasist uurimist.

Stieleri ja Marpergeri nägemusega on seevastu kenasti kooskõlas Tallinna ajalehe teade, mis puudutavad kaubanduspoliitikat. Esimene pärineb Viinist, kus sõjasituatsioonis üritatakse keelata kauplemist prantsuse kaupadega.⁷⁷

⁷⁴ “Constantinopel/ vom 28. Nov. Allhier sind die Lebens-Mittel sehr theuer und vornehmlich das Brodt/ also daß die Back-Ofen schon 3 oder 4 Tage/ wegen Mangel des Kornes/ umb Brod zu backen/ stille gestanden/ und ist das Wenige/ was noch zu bekommen sehr schwarz und ungesichtet”, *Revalsche Post-Zeitung*, nr 8 (28.1.1692).

⁷⁵ Böning, *Hamburg*, 42

⁷⁶ Vt: Ries, “The politics of information in seventeenth-century Scandinavia”, 237–273.; Ann-Katrin Hatje, “Von der königlichen Postzeitung zum “Swänska Argus”: Ein Überblick über die Schwedische Presse im 17. und 18. Jahrhundert”, *400 Jahre Zeitung: Die Entwicklung der Tagespresse im internationalen Kontext*, hrsg. von Martin Welke und Jürgen Wilke, Presse und Geschichte, Neue Beiträge, 22 (Bremen: Schünemann, 2008), 205–221.

⁷⁷ “Wien vom 18. Octobr. Ihr. Käyserl. Majest. haben auff fleissiges Ansuchen aller hohen Alliirten und Reichs-Ständen die patenten wegen verbohtener Einführung der Französischen Wahren verschärfet/ und drauf an alle Pässe ernstlicher befehl abgeschickt worden/ da man dergleichen Wahren betreffet solt/ also gleich zu confisciren”, *Revalsche Post-Zeitung*, nr 88 (2.11.1691).

Kokkuvõte

Kindlasti ei suutnud ajaleht Reval(i)sche Post-Zeitung (ning ühtlasi Rigi-sche Novellen) kaubandusinformatsiooni hankimisel täita kõiki kaasaegsete ajaleheteoreetikute nimetatud ülesandeid. Kaubandusalaseid teadete hulk oli võrreldes uudiste üldmahuga äärmiselt väike ning peamiselt kajastati navigatsiooniga seotud informatsiooni. Et 1690. aastate alguses toimus Euroopas sõda, mille üheks lahingutandriks said mered ning sõjapidamisviisiks samuti vastase kaubalaevade kaaperdamine, domineerivad vastavasisulised teated ka Tallinna lehe majandusteadetes. Kui Kaspar Stieler ning Paul Jacob Marperger rõhutasid avalike uudiskandjate suurt potentsiaali hinnainformatsiooni hankimiseks, siis Tallinna ajaleht antud funktsiooni ei täitnud. Informatsiooni konkreetsete kaupade hindadest hankisid Tallinna kaupmehed ilmselt siiski erakanalitest. Võimalik, et Stieleri ning Marpergeri käsitlus kujutab ajalehtede potentsiaali liialdatult helgetes toonides, sest mõlemad autorid kuulusid ajalehtede ning nende laialdase lugemise tulihingeliste pooldajate hulka.

Tallinna ajaleht ilmus kaks korda nädalas, pakkudes linlastele pidevat informatsiooni Lääne-Euroopas toimuvast. Tüüpilise varauusaegse ajalehena olid teated valdavalt sõjalis-poliitilist laadi. Järjepidev Reval(i)sche Post-Zeitungi jälgimine võis aidata kaasa eelkõige üldise ettekujutuse saamisele Euroopa erinevates piirkondades toimuvatest protsessidest, mis võis soodustada kaubandustrendide paremat hoomamist. Alternatiivse infoallikana polnud Tallinna ajaleht siiski võimeline asendama kaupmeeste kirjavahetust. Stieleri esitatud küsimusele, mis saab siis, kui sõber Hollandis on ära sõitnud, surnud või haige, võiks veidi anakronistliku vastusena soovitada kiiremas korras uue sõbra (korrespondendi) leidmist.

ABSTRACT: *The newspaper of Tallinn in the Swedish period as the alternative source of information for merchants*

Constant flow of information regarding the market situation was as important for seventeenth-century merchants as it is now. Letters of merchants from the early modern period contained, in addition to orders and offers of goods, more general information about market situations, prices, favorable transport opportunities, and often also international events which could impair everyday commerce or sea travel. In addition to private correspondence, such information could be obtained from periodical manuscripts or printed newspapers. This method was recommended by several seventeenth-century intellectuals who emphasized the great potential of public newspapers for spreading commercial information. For example, Kaspar Stieler (1632–1707) and Paul Jacob Marperger (1656–1730) write at great length about how useful it is for merchants to follow periodical media.

This article studies the “Reval(i)sche Post-Zeitung” in the light of the debates about newspapers in the second half of the seventeenth century. Although only a few issues of the newspaper are extant, it is possible to analyze the contents of the years 1691 and 1692, which was the period of favorable market conditions for the corn trade. This article focuses on questions of whether the information provided by the newspaper was beneficial for the commercial activities of merchants and whether it would have been possible to replace the private correspondence with newspapers as the main source of information. It seems that the Tallinn newspaper was in a good position to function as an alternative to private correspondence: it was published twice a week, offering a constant flow of information about what was happening in Western Europe. But typical for an early modern newspaper, it was mainly concerned with military and political events.

“Reval(i)sche Post-Zeitung” was in essence a shortened reprint of “Rigische Novellen”. It took on average 5–6 days to bring the paper from Riga to Tallinn and to reprint it there. A few issues were put together on the basis of Hamburg newspapers. It is probable that one preferred to reprint the Riga paper in order to avoid possible troubles with censorship, and also because Tallinn had the best postal connections to Riga.

Commercial news originated mostly from the large commercial and transport centers of Amsterdam, London, and Copenhagen. Most of them concerned issues related to navigation, such as privateering, the arrival of

merchant ships in ports, or the climatic conditions. Concrete information about prices can be found very rarely in extant copies of “Reval(i)sche Post-Zeitung”. This is in stark contrast to the writings of Stieler and Marperger, who had emphasized the role of newspapers for acquiring information about prices.

It turns out that “Reval(i)sche Post-Zeitung” (and thus also “Rigische Novellen”) were in no position to fulfil the tasks that contemporary theorists tend to assign them. The news related to commerce, most of which was devoted to the issues of navigation, made up only a small proportion of all news. In Tallinn, information about the prices of goods was acquired via private channels.

KAAREL VANAMÖLDER (b. 1981) is a Ph.D. student at the University of Tartu.